

Ludmila Rutarová

Meno za slobodna

Weinerova

Miesto narodenia

Praha, Česko

Rok narodenia

1920

Miesto úmrtia

Praha, Česko

Rok úmrtia

2013

Detstvo

Ludmila Rutarova ako dieťa 1921

Moja matka Helena Weinerová, rodená Winternitzová, sa narodila v roku 1896 v Černovicích pri Táboře. V roku 1912 chceli matkine sestry Ema a Marta odísť do Ameriky. V Anglicku čakali na loď, a aby im rýchlejšie prešiel čas, chodili tancovať. Boli mladé, chceli sa zabávať, tanec pokračoval, a tak sa stalo, že zmeškali loď. Netušili, aké to bolo šťastie, pretože ich loďou bol Titanic. To je osud. Keď sa ich rodičia dozvedeli, že sa Titanic potopil, boli zúfalí. Ema a Marta však neskôr napísali domov, že im loď ušla, a tak cestovali inou. Nakoniec obe zostali v Amerike.

Môj otec [Alfred Weiner] vždy rád rozprával o tom, ako sa moji rodičia zoznámili. V Černovicích sa moja mama poznala s istým Emilom, chodili spolu niekoľko rokov a už bolo jasné, že sa vezmú. Keď Emil prišiel požiadať starého otca o matkinu ruku, zaujímal sa o to, aké veno mama dostane. Keď starý otec vymenoval, čo všetko dostane, Emil sa spýtal, či dostane v rámci vena aj kravu. Na to môj starý otec odpovedal, že kravu nedostane. Matka počúvala za dverami, a keď to počula, vyhrkla: „Ty

chceš kravu? Tak si vezmi kravu!“ a odišla do Prahy. V Prahe sa zoznámila s mojím otcom a zo zlosti sa zaňho vydala.

Bývali sme v Prahe, na ulici Na Moráni, neďaleko Palackého mosta. Mali sme slúžku Helenu. Rodičia mali obchod so zmiešaným tovarom, kde predávali rôzny tovar: ovocie, zeleninu, pečivo, maslo, vajcia, mlieko, kávu, čaj, cukor, niekedy aj sliepky a husi. V čase protektorátu [1] sme museli obchod zatvoriť a presťahovať sa do jedinej miestnosti. Predtým sme mali malý byt v rovnakej budove, kde bol aj náš obchod.

V podstate sme boli sekularizovaná rodina, nežili sme nijako zvlášť nábožensky. Dodržiavali sme kresťanské Vianoce a mali sme aj stromček. Nevarili sme kóšer. Otec chodieval do jeruzalemskej synagógy len na Dlhý deň [Jom Kippur] alebo na Nový rok [Roš Hašana], vlastne ani presne neviem, na ktorý z týchto sviatkov.

V Prahe som od tretej triedy navštevovala dievčenskú štátnu školu Na Hrádku sídliacu na Vyšehradskej ulici. Potom som navštevovala obchodnú školu a posledný ročník som absolvovala v reformovanej škole [2]

Po skončení školy som sa zamestnala ako úradníčka vo firme Tauber&Fisl vo Vysočanoch. Musela som však odísť, pretože politická situácia začala byť nepríjemná – ako Židovka som nesmela byť zamestnaná ako úradníčka. Môj brat Pepík [Josef] chcel ísť na obchodnú akadémiu na Resslovej ulici, ale situácia už bola zlá, takže sa tam nedostal. Otec sa bál, aby nemusel narukovať do armády, a tak brata poslali vyučiť sa za automechanika do Ringhofferu, do Tatry [3]

Po vojne sa tam stal najmladším majstrom.

Terezín

Keď sa situácia počas vojny zhoršila, rodičia mi povedali, aby som prestala pracovať. Nemohla som pracovať v kancelárii, pretože by ma aj tak nikto neprijal. Našla som si kňaza, otca Čulíka, ktorý ma pokrstil – stala som sa katolíčkou. Postupne boli vydávané ďalšie a ďalšie nariadenia, ktoré Židom prikazovali odovzdávať rôzne veci. Navyše sme vtedy v

**Obchod rodiny
Weinerovcov 1923**

podstate nič nesmeli: nemohli sme chodiť do divadla, do kina, nesmeli sme ísť do parku, mohli sme jazdiť len v zadnom vagóne električky a, samozrejme, sme museli nosiť hviezdu [4].

Môj brat Josef odišiel v novembri 1941 druhým transportom do Terezína [5]

Odvtedy sme o ňom nemali žiadne správy. Ja som spolu s rodičmi odišla do transportu v apríli 1942. Najprv nás umiestnili v pivnici kasární Kavalír, spali sme len na nejakej slame. Otec tam zostal a ja s mamou sme išli do hamburských kasární. Spočiatku sme bývali na prízemí, kde som ochorela na chrípku a väčšinu času som strávila v posteli. Potom nás presťahovali na prvé poschodie do izby č. 165. V izbe nás spolu bývalo asi päťdesiat žien.

V Terezíne existovala špeciálna mena, takzvaný ghettogeld, ktorý sme dostávali za prácu. V gete bolo niekoľko obchodov, kde sa dali kúpiť veci ukradnuté ľuďom, čo prišli do Terezína. Boli tam aj obchody s potravinami, ale jediné, čo ste v nich mohli dostať, bol ocot a horčica, teda v podstate nič.

Celý čas svojho pobytu v Terezíne som pracovala v poľnohospodárstve, v takzvanom „Landwirtschafte“. Spočiatku sme okopávali mrkvu, riedili repu, pestovali paradajky, okopávali fazuľu a všeličo iné. V zime sme robili slamené rohože do skleníkov. V Terezíne som sa zoznámila s Reginou, dievčaťom, s ktorým som pracovala v záhrade pre zamestnancov, kde sme pestovali uhorky a iné veci. Kradli sme uhorky, ale ja som nevedela kradnúť, nešlo mi to. Zato Regina bola šikovná, vždy mi jednu odtrhla a povedala mi: „Len si ju strč do podprsenky!“ Tak som si strčila uhorku do podprsenky a takýmto spôsobom som občas dačo prepašovala rodičom do geta.

V Terezíne som spievala pre Rafaela Schächtera v Predanej neveste [6], v Bozku, v Českej piesni a v Requieme Giuseppe Verdiho. Spočiatku sme cvičili v pivnici, kde bol klavír. Videla som aj Brundibára Hansa Krásu [7]

Auschwitz

Pred mojím odchodom z Terezína sa plánovala návšteva Červeného kríža a my sme mali urobiť takzvaný „Verschönerung“, teda skrášľovanie. Terezín mal byť vyzdobený, aby sme oklamali delegáciu Červeného kríža, pri jej príchode som však už nebola. V Terezíne som bola od apríla 1942 do mája 1944, keď som bola spolu s bratom odtransportovaná do Auschwitzu. Matka a otec odišli prvým májovým transportom do takzvaného rodinného

tábora [8] a ja s bratom sme odišli tretím transportom v máji 1944. Keď vlak zastavil v Auschwitzi, bola už tma a my sme počuli, ako na nás hučia: „Raus, raus!“ Vystúpili sme a prikázali nám, aby sme tam nechali všetky svoje tašky. Povedali nám, že ich neskôr dostaneme naspäť. Samozrejme, svoje tašky sme už nikdy nevideli. Poliaci boli veľmi krutí a bili nás palicami. Zoradili sme sa po päť vedľa seba, kráčali sme a nad hlavami sme videli nápis Arbeit macht frei [nemecky: práca tá oslobodí]. Kráčal s nami nejaký Poliak, ktorý nám povedal, že ak vie niektorá z nás dobre písať, bude sa mať v Auschwitzi dobre.

V Auschwitzi nás tetovali a ja som dostala číslo A 4603. Počítala som rad predou mnou a postavila som sa tak, aby súčet mojich čísel bol 13. Som poverčivá a povedala som si, že ak bude súčet číslíc môjho čísla smolná trinásťka, prežijem vojnu. Potom nás rozdelili do blokov. Veliteľ bloku na nás zakričal, že všetky máme ísť von a veci nechať vnútri.

Všimla som si, že vedúci bloku sa rozprával s mojou kamarátkou Dinou Gottliebovou, s ktorou som pracovala v Landwirtschafte v Terezíne. O Dininom postavení v tábore som nemala absolútne žiadnu predstavu. Išla som za ňou a povedala jej, že vedúci bloku nám prikázal nechať si všetky veci vnútri. Dina mi povedala, aby som sa vrátila a všetko si vzala so sebou. Mala privilegované postavenie, lebo bola milenkou Lagerältestera [staršieho tábora] Willyho, vďaka čomu zachránila seba a svoju matku pred plynom. Dina bola šikovná dievča, pred vojnou navštevovala umeleckú školu v Brne a vedela krásne kresliť. Mengele ju zamestnal, aby kreslila Rómov v cigánskom tábore pre jeho „výskum“. Kreslila aj pre deti v detskom bloku. Práve od Diny Gottliebovej som sa dozvedela, že nacisti v Auschwitzi vraždili ľudí v plynových komorách. Keď som to zistila, plakala som tri dni. Videla som šľahať obrovské, dva metre vysoké plamene.

Bola som v FKL – Frauen-Konzentrationslager [ženský koncentračný tábor] –, kde nám oholili celé telo, ale vlasy nám nechali. Prešli sme tam aj niekoľkými selekciami. Keď sme prechádzali, Mengele tam sedel a ukazoval doľava a doprava. Mengele potreboval vybrať tisíc žien na prácu a vybral si aj moju mamu a mňa. Museli sme sa podrobiť gynekologickej prehliadke, aby zistil, či nie sme tehotné. Keďže som bola taká vychudnutá, že nebolo možné, aby si niekto čo i len myslel, že som tehotná, vyšetreniu som sa vyhla. Potom nás poslali okúpať sa. Samozrejme, báli sme sa, že namiesto vody bude zo sprchy vychádzať plyn, ale nakoniec to naozaj bola voda. Museli sme si všetko vyzliecť a povedali nám, že si veci vyzdvihneme po umytí. Ale namiesto vlastných vecí nám vydali hrozné handry a topánky na vysokých podpätkoch! Takže do práce v Hamburgu som napokon šla v topánkach na vysokom podpätku! S mamou sme v júli 1944 odišli do Hamburgu a otec

zostal v Auschwitzi, keďže mal už 65 rokov. Rozlúčka s otcom a tetou Žofiou bola hrozná, pretože som tušila, ako sa to skončí. Otec ma upokojoval a hovoril mi: „Ja mám život za sebou, no ty máš svoj pred sebou. Som rád, že ideš s mamou.“ Otec to neprežil, išiel do plynu ešte v tom istom roku, 1944. Najhoršie je, že môj otec nikdy neveril na plyn. Keď mi povedali, že tam upaľujú ľudí, veľmi som plakala a otec mi stále hovoril, aby som tomu neverila, že to nie je možné. Chudák si to musel overiť tak, že to zažil na vlastnej koži...

Nútené práce v Hamburgu

Vo vagóne do Hamburgu nás bolo asi päťdesiat žien. Bol júl, dusno a my sme mali jedno vedro ako záchod a jedno vedro s vodou. Bolo nás toľko, že nebolo možné, aby si všetky ženy večer ľahli. Mama zjedla kúsok salámy a veľmi ochorela.

Prišli sme do Hamburgu, na miesto s názvom Freihafen. Bola to stará sýpka, rampa a vlakové koľaje. Nevedeli sme, čo s nami bude alebo kam nás odvezú, nič. Odtiaľ nás prevážali do rôznych závodov, ako napríklad Eurotank a RTL, alebo na upratovacie práce, v podstate kamkoľvek, kde nás potrebovali. Odstraňovali sme zbombardované budovy, z tehál sme zoškrabovali starú maltu a dávali ich na kraj cesty, pretože takto vyčistené tehly sa potom odvážali na použitie pri stavbe nových budov. Niektorí ľudia v Hamburgu boli veľmi milí. Pamätám si, že raz na mňa z nejakej budovy zavolala nemecká žena, aby som k nej prišla. Najskôr som sa bála vojsť do budovy, ale ona mi podala bochník chleba a povedala, aby som sa rozdelila aj s dievčatami. Inokedy prišiel nejaký človek, a keď videl, v akých topánkach pracujeme, priniesol fúrik plný topánok, aby sme si z nich vybrali vhodnejšie. V Auschwitzi mi totiž vydali topánky s vysokým podpätkom, ktoré naozaj neboli vhodné na prácu!

Bergen-Belsen

Po jednom nálete, ktorý zničil budovy, kde sme bývali, nás vlakom previezli do iného tábora. Počas cesty vlakom som dostala svoju prvú facku od esesáčky. Esesáčka sa totiž veľmi chcela naučiť spievať pieseň Praha je krásna v češtine, ktorá sa jej z nejakého dôvodu páčila a neustále ju chcela spievať. Rozčuľovalo ma to jej neustále vyspevovanie, a tak som utrúsila niečo ako „hlúpa krava“ a hneď som dostala poriadnu facku.

Odviezli nás na nejakú vlakovú stanicu. Netušili sme, kde sme, a už sa stmievalo. Na úsvite sme dorazili do tábora. Bolo ešte pološero, keď som zrazu vedľa seba zazrela obrovskú

tmavú horu. Pozrela som sa pozornejšie a uvedomila si, že sú to topánky. Obrovská hora topánok... Prišli sme do Bergen-Belsenu [\[9\]](#)

Podmienky v Bergen-Belsene boli katastrofálne. Nebolo tam takmer žiadne jedlo, zohnať čo i len trochu poživne bolo nesmierne ťažké, ubytovanie bolo príšerné. Nebola tam voda, nemohli sme sa umyť, záchody boli hrozné. Pretože nebolo dost' záchodov pre toľko ľudí, muži vykopali hlboké priekopy, aby ľudia mali kam chodiť vykonať potrebu. Tam ste videli mužské aj ženské zadky súčasne a bolo vám to jedno.

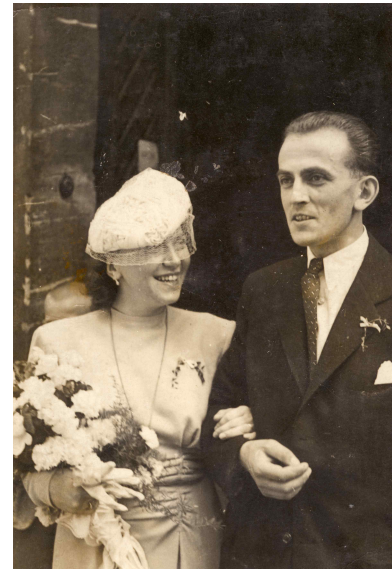
Po oslobodení Angličania distribuovali bravčové konzervy. Mama mi ju zhabala, povedala, že to jesť nebudeme, a dovolila mi jesť len sušienky a sušené mlieko. Išli sme sa poobzerať po tábore. Našla som tam kanceláriu plnú peňazí z najrôznejších krajín, ale ani mi len nenapadlo niečo si z nich vziať, lebo som nevedela, čo s nimi budem v Bergen-Belsene robiť. Oblečenie a kúsok jedla mali pre mňa väčšiu hodnotu ako peniaze. V Bergen-Belsene som videla toľko hrôz...

Povojnové obdobie

V júli 1945 sme s mamou odišli z Bergen-Belsenu domov. Cestovali sme niekoľko dní vlakom. Keď sme prichádzali Na Moráň, ľudia na nás pozerali a každý na nás niečo kričal. Pani Schneiderová zvolala: „Liduška, váš písací stroj je u nás!“ Na Moráni k nám boli všetci nesmierne milí. Pepík sa vrátil z pochodu smrti [\[10\]](#) v Schwarzheide a už bol v Prahe. Z celej našej rodiny som prežila len ja, mama, brat, sesternica Inka a jedna vzdialená sesternica z Jindřichovho Hradce.

Po vojne, keď som sa vrátila z táborov, som nemala žiadne doklady. Vtedy som napísala na [židovskú] obec, aby mi poslali kópiu môjho rodného listu. Ukázalo sa však, že keď som sa v roku 1939 nechala pokrstiť, zo záznamov obce ma vymazali. Tak som napísala kňazovi, pátrovi Čulíkovi do Nižebohov, ktorý ma pred vojnou pokrstil. Hneď mi poslal všetky moje záznamy spolu s veľmi milým listom, v ktorom hovoril, aký je šťastný, že som prežila vojnu.

V Prahe som spoznala svojho budúceho manžela Karla Rutara. Život je plný náhod, Karel bol vlastne takmer prvý muž, ktorého som v Terezíne videla! Po vojne som sa dozvedela, že bol hlavným tesárom a že sa v ich skupine vyskytol nejaký problém, ktorý síce nespôsobil on, avšak potrestali ho za to, pretože bol šéf a dopustil, aby sa stala chyba. Vojak SS ho potrestal tak, že ho počas chladnej noci donútil ísť von nahého a polial ho studenou vodou. Potom mu dal takú silnú facku, že mu praskol ušný bubienok, v dôsledku čoho Karel do konca života zle počul na jedno ucho. Karlova sestra Ela a jeho matka boli zavraždené v Auschwitzu.

Svatba Ludmily Rutarovej
1946

S Karlom sme sa vzali v roku 1946 a ja som sa presťahovala do jeho domu vo Vršovicích, kde žijem dodnes. V roku 1947 sa nám narodila dcéra Iva a najprv som s ňou bola doma. Potom ju nejaký čas opatrovala moja mama, keď som išla robiť administratívnu prácu do firmy Teplý. Po vojne sme na tom neboli dobre, takže sme s manželom obaja pracovali. V roku 1949 sa nám narodil syn Josef. Našla som si prácu v stávkovej kancelárii Sazka, kde som pracovala tri dni v týždni, aby môj plat pokryl aspoň nájomné. Karel pracoval pre Zväz pre mlieko a tuky, Ministerstvo potravinárskeho priemyslu a potom pre cukrárenskú firmu Orionka.

Matka zomrela v roku 1964, v starobe trpela pokročilou Alzheimerovou chorobou. Môj manžel zomrel v roku 1966 vo veku 49 rokov na leukémiu. Zostala som sama s dvoma deťmi. V roku 1968 môj brat Pepík emigroval aj s rodinou do Ameriky, kde v roku 2005 zomrel. Po Pepíkovej emigrácii som už nemohla služobne cestovať mimo krajiny. Štáty socialistického bloku som mohla navštíviť ako turistka na svoj osobný pas. Brata sa mi podarilo navštíviť až na dôchodku, v roku 1976 a potom opäť v roku 1987. Ako dôchodkyňa som mohla ísť do Ameriky, pretože komunisti by sa dôchodcov najradšej zbavili. Spomínam si, že som bola prekvapená, koľko tovaru bolo v Amerike k dispozícii. V Československu vtedy nebolo takmer nič, takže pre mňa to bol obrovský kontrast. Musím však povedať, že som nikdy neuvažovala o emigrácii.

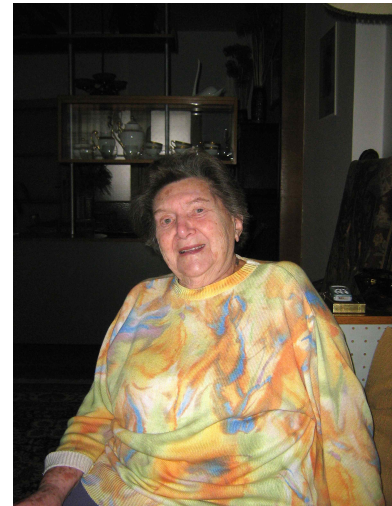
Keď boli deti malé, rozhodla som sa, že si dám odstrániť číslo vytetované na predlaktí. V lete, keď som mala na sebe šaty s krátkym rukávom, som si často všimla, že sa ľudia pozerajú na moje predlaktie a potom si medzi sebou šepkajú. Stávalo sa, že sa ku mne otočili a začali ma veľmi ľutovať, pričom stále opakovali, aká som chudera a ako som musela počas vojny trpieť. Nechcem, aby ma niekto ľutoval. Šla som teda na dermatologické oddelenie a pani doktorka sa ma spýtala, čo ma trápi. Povedala som jej, že by som si chcela dať odstrániť tetovanie. Pozrela sa na mňa s podráždeným výrazom a začala ma hrešiť: „A prečo ste si vôbec dali urobiť tetovanie? Mohli ste si uvedomiť, že si to jedného dňa rozmyslíte, a teraz mi len pridávate prácu!“

Tak som jej povedala, že som nebola práve nadšená z toho, že si to tetovanie nechávam urobiť, a keby som mala na výber, určite by som si ho urobiť nedala. Potom som si vyhrnula rukáv. Doktorka okamžite urobila obrat a začala sa mi úpenlivo ospravedlňovať. Chudera netušila, o aký druh tetovania ide.

Po vojne som sa raz išla so synom pozrieť do Auschwitzu. Zostali tam len komíny. Príležitostne som sa zúčastňovala na spomienkových akciách na holokaust, ktoré organizuje Terezińska iniciatíva [\[11\]](#)

[\[1\]](#) Po vyhlásení nezávislosti Slovenska v marci 1939 boli Čechy a Morava okupované Nemcami a premenené na protektorát Čechy a Morava. Protektorát Čechy a Morava sa dostal pod dohľad ríšskeho protektora Konstantina von Neuratha. Policajnú moc prevzalo gestapo. Židia boli prepustení zo štátnej služby a uvedení do mimoprávneho postavenia. Na jeseň 1941 prijala Ríša v protektoráte radikálnejšiu politiku. Gestapo začalo veľmi aktívne zatýkať a popravovať. Boli organizované deportácie Židov do koncentračných táborov a Terezín/Teresienstadt sa zmenil na geto pre židovské rodiny. Počas existencie protektorátu bolo židovské obyvateľstvo v Čechách a na Morave prakticky vyhladené. Po druhej svetovej vojne boli obnovené hranice spred roku 1938 a väčšina nemecky hovoriaceho obyvateľstva bola vysídlená.

[\[2\]](#) Reformovaná škola je typ strednej školy, ktorý sa rozvíjal najmä v medzivojnovom Československu. Reformované školy používali nové vyučovacie metódy. Ciele, obsah a metódy vyučovania sa prispôsobujú potrebám a záujmom dieťaťa, aby sa vytvorila „škola na mieru“, ktorá môže byť pre dieťa maximálne prospešná (tzv. princíp

**Ludmila Rutarová vo
svojom byte v Prahe 2007**

primeranosti). Vzhľadom na toto zameranie sa táto pedagogika niekedy označuje ako pedagogika dieťaťa.

- [3] Ringhofferovci boli pražská nemecká podnikateľská rodina. Ringhofferove závody boli jedným z najväčších priemyselných podnikov v Rakúsko-Uhorsku, ktorý vyrábal železničné vozne a električky. Po zlúčení s Kopřivnickou vozovkou sa podnik od roku 1936 nazýval Ringhoffer-Tatra a po druhej svetovej vojne bol znárodnený pod názvom automobilka Tatra.
- [4] 1. septembra 1941 bol vydaný dekrét, podľa ktorého sa všetci Židia po dovŕšení šiesteho roku života nesmeli objavovať na verejnosti bez židovskej hviezdy. Židovská hviezda je znázornená šesťcípou žltou hviezdou veľkosti ruky, lemovaná čiernou farbou a s nápisom „Jude“ napísaným čiernymi písmenami. Musela sa nosiť na viditeľnom mieste na ľavej strane odevu. Toto nariadenie nadobudlo účinnosť 19. septembra 1941. Bol to ďalší krok zameraný na odstránenie Židov zo spoločnosti.
- [5] Geto v Českej republike, ktoré spravuje SS. Židia odtiaľ boli premiestňovaní do rôznych vyhladzovacích táborov. Nacisti, ktorí Terezín prezentovali ako „vzorovú židovskú osadu“, ho využívali na maskovanie vyhladzovania európskych Židov. Vďaka veľkému počtu umelcov, spisovateľov a vedcov v gete prebiehal intenzívny kultúrny program. Keď sa koncom roka 1943 rozšírili informácie o tom, čo sa deje v nacistických táboroch, Nemci sa rozhodli povoliť vyšetrovacej komisii Medzinárodného Červeného kríža navštíviť Terezín. V rámci príprav bolo do Auschwitzu deportovaných viac väzňov, aby sa znížilo preťaženie geta. Na oklamanie komisie boli postavené fiktívne obchody, kaviareň, banka, materské školy, škola a kvetinové záhrady.
- [6] Opera českého skladateľa Bedřicha Smetanu (1824 –1884).
- [7] Detská opera *Brundibár* vznikla v roku 1938 na základe súťaže vyhlásenej vtedajším československým ministerstvom školstva a národnej osvety. Skomponoval ju Hans Krása na libreto Adolfa Hoffmeistera. Prvé uvedenie Brundibára – obyvateľmi židovského sirotinca v Prahe – skladateľ nevidel. Bol deportovaný do Terezína. Krátko po ňom bol transportovaný aj Rudolf Freudenfeld, syn riaditeľa sirotinca, ktorý operu s deťmi nacvičoval. Táto opera mala v Terezíne viac ako 50 oficiálnych predstavení. Myšlienka solidarity, kolektívneho boja proti nepriateľovi a víťazstva dobra nad zlom v súčasnosti oslovuje ľudí na celom svete. Dnes sa opera hrá na stovkách scén v rôznych kútoch sveta.
- [8] Komplex Auschwitz pozostával z troch hlavných táborov, z ktorých Auschwitz II alebo Birkenau tvoril tábor pre rodiny. Dňa 8. septembra 1943 bolo do Birkenau z

tereziňského geta prevezených 5000 Židov, ktorí boli umiestnení v osobitnej časti. Ženy, muži a deti žili v oddelených barakoch, ale mohli sa na tomto mieste voľne pohybovať. Rodinný tábor pre českých Židov bol súčasťou nacistickej propagandy pre okolitý svet. Väzni neboli organizovaní do pracovných kománd, mohli dostávať balíčky a boli povzbudzovaní k písaniu listov. Napriek tomuto špeciálnemu zaobchádzaniu zomrelo v rodinnom tábore počas jeho šesťmesačnej existencie viac ako 1000 ľudí. Dňa 9. marca 1944 boli všetci, ktorí v tábore ešte žili, splynovaní.

[9] Koncentračný tábor v severnom Nemecku. Bergen-Belsen bol založený v apríli 1943 ako záchytný tábor pre väzňov, ktorí mali byť vymenení za Nemcov väznených v spojeneckých krajinách. Bergen-Belsen oslobodila britská armáda 15. apríla 1945. Vojaci boli šokovaní tým, čo našli, vrátane 60 000 väzňov v tábore, z ktorých mnohí boli na pokraji smrti, a tisícov nepochovaných tiel ležiacich naokolo.

[10] V obave pred blížiacimi sa spojeneckými vojskami sa Nemci snažili vymazať všetky stopy po koncentračných táboroch. Často zničili všetky zariadenia a všetkých Židov bez ohľadu na ich vek alebo pohlavie prinútili ísť na pochod smrti. Tento pochod zvyčajne nikam nevedol a nemal žiadny konkrétny cieľ. Účastníci pochodu nedostávali jedlo ani vodu a v noci mali zakázané zastaviť sa a odpočívať. Bolo výlučne na dozorcoch, ako budú s väzňami zaobchádzať, či a čo im dajú jesť, ba dokonca mali v rukách moc nad životom alebo smrťou väzňov. Podmienky počas pochodu boli také kruté, že táto cesta sa skončila smrťou väčšiny účastníkov pochodu.

[11] V roku 1991 sa stretli bývalí väzni rôznych koncentračných táborov a rozhodli sa založiť Tereziňsku iniciatívu (TI), ktorej cieľom je pripomínať osudy protektorátnych (protektorát Čechy a Morava) Židov, pripomínať mŕtvych a dokumentovať históriu tereziňského geta. V rámci tohto poslania TI vykonáva informačné, dokumentačné, vzdelávacie a edičné aktivity. Finančne podporuje aj exkurzie do Múzea geta Terezín pre české školy.